

A cirkuszkocsi

/Részlet/

[...]

hoz, a becsüsök szinte családtagként ismertek. S tetejében Pista gavallér volt, szerette, ha ő fizet, de hát szűk jövedelemből élt a család, amikor Ágnes otthon volt a csecsemővel, s neki sose volt többje a rajta valónál. A sötétkék ruha a kihajtott fehér inggel – kevés fotóján rendre azt látni rajta, még azon a bizonyos tárgyalási képen is, amely később **Eörsi István** börtönaplójának címoldalára került –, nos, tulajdonképpen utálta ezt a ruhát, éspedig elvi okokból. El kell jönnie az időnek, mondta, amikor a munkás is derűs, élénk színű öltönyökben járhat, és félredobhatja az egyenruhaszerű egy szál sötét ünnepe-
[...]

Hit istenek nélkül

[...]

Ekkoriban szaporodtak el a hajnalig nyúló nagy kártyapartik is, s ezzel párhuzamosan bővült és változott a baráti kör. Gáli Jóska új partnere révén – Káldor Vera doktornőről esik még majd szó – gyakori látogató lett annak sógora, a már említett Csongovai Peer Olaf, köznyelven csak Csolaf: ő lesz majd Pista leghűségesebb társa a forradalomban. Balázs Éva, a volt kollégistatárs révén jár e körbe annak férje, egy ígéretes fiatal novellista: Fejes Endre. Az Abbáziasztaltársaság egyik tagja is helyet kér itt, a már költőként nevet szerzett **Eörsi István**. Feljár Keresztes mérnök, aztán Abody Béla is, amíg legényember, s egy ígéretes miskolci fiatal színész: Horváth Gyula. Magam ebben az időben ritkább vendég vagyok, szólaljanak meg tehát ezeknek az éveknek állandó társai.

[...]

Eörsi István (börtönnaplója lapjain, a maga ironikus stílusában):

– Engem Gáli Jóska hozott össze vele, 1955-ben... Éjszakákon át ultiztunk, röhögtünk és ittuk a Rákosi-korszak szénízű, ipari szagú, rettenetes rumát. Pista egyszer elhozott negyediknek egy Széchenyi grófot is, vállalata egyik bérelszámolóját, hogy kártyázás közben megtanakodja vele: miként lehet a munkások fizetését hamis adatokkal, trükkökkel a létminimumra emelni. „Ha nincs szakszervezet, ha a bérharcért büntetés jár, akkor a munkásosztály egyetlen harci eszköze a bércsalás” – magyarázta a kövér-

kés, ápolt fiatalembernek. „Könnyű neked – válaszolta az –, de ha én lebukok, az én származásommal, akkor egykettőre kész az összeesküvési per.” – „A munkásosztályért ülsz akkor is” – mondotta Pista. „No, igyál!” Jogos aggodalmában gróf Széchenyi reggelre az eszméletlenségig berúgott. Egy házuk előtt veszteglő szeméthordó taligába ültették, úgy toltuk haza.

Csongovai, az egykori párttag, 1989-ben, Párizs melletti lakásában:

– Gálival, **Eörsivel** és Angyallal 1953 után rendszeresen összejártunk ultizni. Pista rendkívül logikus és következetes lény volt, akinek szavai és tettei mindig harmonizáltak. Például határozottan visszautasította, ha valaki cinikus megjegyzést tett a rendszerrel kapcsolatban. Sztálin halála után azonban mértéktelenül felháborította a hamis perek egyre szaporodó híre. Hogy itt csirkefogók vannak, akik elárultak egy ügyet. Egyszerűen nem tudta elviselni, hogy gyilkosokkal van körülvéve, és lelkiismeret-furdalása volt, amiért hitt egy vezetésnek, mely becsapott mindenkiket. Őt magát is személyesen, és hogy ezt nem vette észre. Humanizmusa nem viselte el, hogy magukat kommunistáknak mondók pusztítanak el kommunistákat. Hogy több párttagot végeztetett ki Rákosi, mint annak idején Horthy, mindenekelőtt a tizenkilenceseket. Rendkívül érdekelt, hogy kik szervezték meg a Sztálin elleni mozgalmakat. [...]

Eörsi Endre:

Szabadsághegy

[...]

Kapcsolatuk további kettősséget mutat abban is,

85

Gali

hogy Jóska erőgadta Pista szellemi fölényét, de sosem tartotta rodalmi riválisának. E tekintetben a baráti körből inkább Eörsi Istvánnal vetekedett, s ha tolla alól, nem egykönnyen, valami kijött, azzal a már publikáló költőt s az induló drámaírókat akarta tromfolni. [...]

Közben és aztán

[...]

Távollétükben azonban újságírók jártak a Tűzoltó utcában, és valaki mégis elmesélte a történeteket, így az megjelent az Igazság november 2-i számában. Az Igazságról külön is kell szólni, lévén „*A forradalmi magyar honvédség és ifjúság lapja*”, ama idők első és legizmosabb szuverén sajtóterméke. Obersovszky

Gyula alapította, a hajdani dramaturg szakos főiskolás, Ágnes egykori „magántanára”. Angyal akkor még nem ismerte, csak a börtönben kerülnek majd egymás közelébe. A világ kicsi: ismerte viszont Eörsi István, és a meleg méltatás, amit róla börtönnaplójában ír, megérdemli, hogy ideidézem:

Az Igazság szerkesztőségében láttam először, melyet ő alapított az októberi napokban. Attól kezdve letartóztatásáig többször találkoztunk, hiszen ő kezdeményezte az Élünket és... ő lett volna a munkásújság szerkesztője. Mindenesetre a munkálatokba bevonta Gálit, aki viszont engem kapcsolt be, cseppet sem kedvem ellenére.

Gyula első pillanattól kezdve egyszerre táplálta szeretetemet és humorérzékemet. Beszél – nem beszél, hanem lobog –, az épp időszerű helyzetet ecseteli, a feladatokat, a világpolitika sivárságát vagy a korszak sebeit. – Kossuth Lajos – gondoltam –, ilyen lehetett Kossuth Lajos. Pontos helyzetmegítélés és rengeteg szóvirág, de a szóvirág a szíve mélyéről fakad, és az analízis lángol. Vidékről jött, újságíró, roppant becsúvággal és energiákkal. Eddig ültek a száján, és most odébb lódult a fenék. Egy pillanattig sem kételkedtem benne, hogy Gyula a halált is vállalná a forradalomért.

S miután leírja a szerkesztőt és későbbi, nem éppen kellemes börtönkalandjait – melynek során egymás

aláírásának fölhasználásával próbálják őket vallo-
másra bírni –, hozzáteszi még:

A történethez tartozik – konszolidációnk törté-
netéhez –, hogy Obersovszky, akit halálra ítélt-
tek, majd ítéletét a nemzetközi tiltakozás hatá-
sára életfogytiglani börtönbüntetésre enyhítet-
ték és csak 1963-ban szabadult, ismét főszer-
kesztő lehet... noha nem tagadta meg elveit,
sem az ötvenhatos magatartását. Az ő irányítása
alatt készül a Sportfogadás című szaklap. Kép-
zeljük el Kossuth Lajost, mint a totóügyek
legfőbb potentátját, és máris kulcsot kapunk a
társadalmi közmegegyezéshez, mely irányt szab
életünknek. [...]

Azokban a napokban már tudom, merre van, mégsem látogatom meg. Nem csal az emlékezetem: tudatosan kerülöm el a Tűzoltó utcát, pedig eleget járok a városban. Lehet, hogy szégyellnem kellene, mert gyávaságnak tűnhet. **Eörsi Pista** meglátogatta, rádióriportot készített róluk. Meglátogatta őket Gáli, Balázs Éva többször is, és Pista szintén útba ejtette Fejeséket, a Ráday utcát, hogy a megbetegedett asszonynak élelmet vigyen. Gondolt barátaival és rokonaival a Ferencvárostól és a Józsefvárostól az Erzsébetvárosig, a Péterfy utcai kórházig. Mi azon-

[...]

Illegálisban

[...]

Káldor doktornő elmondta, hogy a New York palotát is fel kellett adni, és az *Igazság* már két napja nem jelent meg, pedig benne volt Minden-
kinek című felhívásunk. Egy mondatát nagy
szedett betűkkel a második oldalon hozták,
Eörsi István egy verse és Gáli József Rum-mono-
lógja felett. [...]

Minthogy az *Igazság* nem jelenhetett meg – noha a lapengedélyt formálisan vissza nem vonták, és az újramegjelenéshez ígéretet kapott –, Obersovszky, Gáli és Eörsi segítségével *Élünk* címmel jelentet meg lapot, amelyben a sztrájk folytatására buzdítunk és a munkástanácsok hatáskörének kiterjesztéséért emelnek szót, de ugyanakkor az újabb felesleges áldozatok ellen vannak: egyik tárcában például orosz kiskatona vonakodó magyar kislánynak almát ad, vagyis a lap a személyes megbékélés mellett voksol. [...]

Közben teszi a dolgát. Röplapot ír, vesződik a primitív sokszorosítógéppel, elhasználja a kórház papírkészletét. Egyszer Szirmai Ottó hoz kétezer lap géppapírt, másik társa festéket szerez. Segít neki Gáli

és a kórházban gyakran megforduló **Eörsi István**. És aztán kap belőle továbbításra mindenki, még a környéken állomásozó szovjet alakulat fürödni bejáró kiskatonái is, ő maga is hordja szét a városban. Álcázásul fehér kórházi köpenyt húz. Az odahagyott IX. kerületbe is eljut, az István Kórházba, a Gát utcai pékségbe meg azokba a házakba, amelyek csoportját korábban segítették. Sehol sem utasítják vissza. Eljut röplapjaival személyesen is az Írószövetségbe – találkozik Déryvel, Benjáminnal, Veres Péterrel, látja Juhász Ferencet, Kuczkát –, de vissz belőlük a Deák téri Rendőr-főkapitányságra is. Úgy jár az utcákon, mintha nem is illegalitásban élne; beszél apjával, nővérével, csak Budára nem meréskedik, hogy téged meglátogasson, Péter. Nyilván eszébe sem jut, hogy ez lenne az utolsó alkalom.

A röplapok, amelyeket írtunk, közös jóváhagyás alapján születtek. S a bennük foglaltak éppúgy szerves részei a forradalomnak, mint az október 23-i követelések: ezek nélkül a forradalom nem volna teljes, nem lenne biztosítva elkövetkező útja. Minden röplap aláhúzta azt a kívánságunkat, hogy mi tovább akarjuk folytatni régi foglalkozásunkat, ennek békés körülményeit védjük a sztálinizmus és a kapitalista restauráció ellen. Majd minden röplap azzal zárult, hogy harcunk a független és semleges, demokratikus Magyarországért folyt és folyik, ahol az egyén szabadságjogait a forradalom fegyveres erői, a felfegyverzett nép biztosítja.

A fellegekben jár, és közben a mindennapok gyakorlati világában él. Állandó feszültségben, borostásan és lázasan tevékenykedik, szünni nem akaró hörgurutja miatt suttogva teszi szövé, hogy a kórházban az önkéntes ápolók, sofőrök, sebesültszállítók és konyhai munkások – meg természetesen az ő kipróbált emberei – közé még mindig sok gyanús elem keveredik; átjáróház lesz az épület, eltűnik az égő áruházból odamenekített ruhanemű egy része.

Az eset nem példátlan, de lejegyezni valóan ritka. Morális érzéke akkor is hibátlanul jelez, amikor racionális gondolkodása szinte már megbicsaklik. Nehezen írom le, de a képhez tartozik. Gyanakodva figyel, mert egyszerűen provokációnak véli, hogy egyre többen figyelmeztetik arra, amire jómagam már november másodikán: veszélyben van, menekülnie kellene, legjobb volna, ha elhagyná az országot. Úgy gondolja, mindez közvetett módja leszerelésének és harca felfüggesztésének. Jó barátját, Fejes Endrét éppúgy letorkollja, mint egykor engem, amikor az rá akarja tukmálni párizsi barátnöje címét, ahol biztonságot és menedéket találhat. Elutasításbn részesülnek azok a telefonálók is, akik óvatosságra intik, arra, hogy védje magát önmaga ellen.

Szólaltassunk meg egy szemtanút is, aki lelkiállapotát pontosan rögzíti. **Eörsi István** **börtönnaplójában** ez áll:

A kórházban sem akart pihenni, koffeininjekciókat adatott be magának, hogy teljes idejét a röplapok előállításának és egyéb lehetséges ellenállási formák kikísérletezésének szentelhesse...

Pista számára egyetlen morális lehetőség maradt: a szocializmus becsületének megmentése, akármilyen áron, a siker reménye nélkül is. Emlékszem, milyen bőszen szállt szembe az egyik felkelővel, aki rátámadt, amiért az egyik röplap szövegében előfordult a „szocializmus” kifejezés. De szembeszállt velem is, amiért a röplapok aláírásából – „Fegyveres forradalmi ifjúság” – el akartam hagyni a „fegyveres” jelzőt, mondván, hogy már nincsenek fegyvereink. Pista szerint a szó elhagyását úgy értelmezhetnék, mintha elvileg lemondanánk a fegyverhasználatról. Fegyvereink továbbra is vannak, csak most nem használjuk őket.

És **Eörsi** is felveti a lehetőséget; szökjön ki az **országból**, és mentse meg magát, ha úgy tetszik, a jövőnek.

„Miféle jövőnek?” – kérdezte Pista. Szeme kitégult, arca vibrált – elérte a kimerültségnek azt a fokát, amikor az ember már nem álmos, hanem irritált. „...Én nem akarom végigcsinálni azokat a nyomorúságos kis kompromisszumokat, amelyek most rátok várnak!”

Magam sem tudom ezt a szituációt másként értékelni, mint barátja és majdani börtöntársa – ha következtetéseivel vitázom is:

[..]

Etikai értelemben maximalista volt; nem akart lefelé lépdelni arról a kivételes szintről, amelyet

Újabb különös közjáték – Kádár feledékeny

[...]

Decemberben nekilődul a megtorló gépezet. Hogy csupán a magunk körében maradjunk: ötödikén letartóztatják Gáli Jóskát és Káldor Verát, még mindig a kórházban laknak. Új otthonuk a Fő utca lesz. Egy nappal később Obersovszky Gyulát viszik ugyanoda. Előzőleg, Veres Péter tanácsára, már illegalitásban él, egyetlen napra óvatlanul hazamerészkedik. Vallatói között magyarok és oroszok egyaránt megtalálhatók. December kilencedikén került sor **Eörsi Istvánra**. Őt az Írószövetség összekötőnek delegálta a Nagybudapesti Munkástanácshoz – a tervek szerint ő folytatta volna a már letartóztatott Obersovszky után lapjuk szerkesztését is. Rá a testület alakuló ülésén kerül sor, letartóztatják, a munkástanács tagjaival együtt. Nem sokkal később Szirmai Ottót is, Kádár korábbi bizalmasát, ki mielőtt a Rádió párttitkára lett, a XIII. kerületben volt ifjúsági titkár. A vezetőknek számítók közül egyedül Csongovai Peer Olaf ússza meg. Pedig időközben visszatért, hogy feleségét, Káldor Annát is magával vigye. A Tűzoltó utcaiak közül Erdélyi és később Tibor hadnagy; az alparancsnokok közül Bárány János, még Rajna „Szöszi” is sorra kerül. [...]

Ami Káldor Verát illeti, az ő ügyét abban a perben tárgyalja B. Tóth Matild vezetésével a Népbíróóság különtanácsa, amelynek először Angyal István az elsőrendű vádlottja, **Eörsi** a másodrendű, és szerepel benne még néhány felkelő is. Ellenük izgatás a vád, tehát a november 4. utáni felhívások. Hogy a Gáli elleni vádat miért nem itt tárgyalják, **mikor ezt a munkát együtt végezték, illetve, hogy Eörsi István miért nem a másik per vádlottja, hiszen Gálival készítették az *Élünk*-et, az teljességgel talányos.**

E pillanattól kezdve az eseményekben ritkán található rendszer, minthogy a pereket íróasztal mellett találták ki. A terhes Verát a bírónő szabadlábra helyezi januárban, de amikor tényleg megbetegszik, utánamennek az Amerikai Úti Idegsebészeti Klinikára. Március 16-ra virradóan viszik el kihallgatásra a Petőfi Akadémiára, tehát egy nappal a hatalom által annyira rettegett március 15-i dátum után. Komolyan vették ugyanis a MUK, a „Márciusban újrakezdjük” jelszavát, sok letartóztatás bizonyítja. Később ismét szabadlábon védekeznek. Egy évet szabnak ki rá, ezt másodfokon háromra emelik.

A perek konstruálásának belső logikáját találóan jellemzi **Eörsi István** már említett, ***Emlékezés a régi szép időkre*** című memoárjában:

A vádlottakat meglehetősen önkényesen osztották két csoportra. Nekem a logika szerint Gálival és Obyval kellett volna együvé kerülnöm, hiszen együtt csináltuk az Igazság már meg nem jelent utolsó számát, az Élünket, együtt szerveztük a december 4-i nőtüntetést, mi lettünk volna a Munkástanács lapjának írógárdája. A vádhatóság azonban azt akarta, hogy legyen mindkét perben író, közönséges bűnöző, és legyen valami felfújható, nagy hatású cselekmény is. Tóth Ilonának gyilkossági ügyéhez hozzácsapták Gálit és Obersovszkyt... Angyal István felkelőparancsnokot pedig hozzánk rakták... a Horváthné nevű tolvaj-prostituálttal, másrészt egy íróval – velem –, hogy még a vak is láthassa: az irodalom a ludas a fegyveres cselekményekért.

És folytatja aztán kettejük kapcsolatának jellemzésével, Pista bemutatásával, aki „életével és halálával mindmáig fogva tart, befolyásolja közérzetemet, döntéseimet, elkötelezettségem irányát és természetét”. És jön külsejének leírása – ismét a sötét ruha, a kihajtott fehér ing: „magas volt, karcsú, hullámos feketé hajú, szép homlokú, vékony arcú.”

Pista közben fölényel és kellő távolságtartással folytatja rabéletét. Ennek illusztrálására még egy **Eörsi-idézet**, az imént említett Horváthné szerepel benne. Rabomobilban viszik **Eörsit** a Fő utcából a Markó utcába, tárgyalásra:

Egyenként vezettek bennünket az ormótlan, zárt teherautóhoz, amely belülről egyszemélyes fülkékre volt osztva. Elfoglaltuk helyünket az

abszolút sötétben. Néhány ór is felszállt utánunk, ők nem a fülkében időztek. Beszélgetni vagy bármily életjelt adni tilos volt. Már megindult a kocsi, amikor felcsendült Angyal Pista hangja – teljesen nyugodtan, elfogulatlanul a következő kérdő mondatot irányította a vaksötétbe: Mondja, Horváthné, miért vallotta maga, hogy én húsz oroszot ledobtam a harmadik emeletről? – Mert annyira akarták hallani – válaszolta egy női hang. – Ja, az más – mondta Pista –, ha annyira akarták hallani, akkor nem is mondhatott egyebet. – A női hang ismét megszólalt: – De jó, hogy itt van, Pista, ugye nem haragszik rám? – Hogy a fenébe haragudnék – kérdezte barátom. Nyilván rögtön megértette, amit én csak jóval később, amikor vele és Horváthnéval közös perben szerepeltem: ez a húszéves prostituált már csak szakmájánál fogva sem volt abban a helyzetben, hogy bárkinek az óhajára „nem”-et mondjon. Azért rakták velünk egy perbe – holott én például a tárgyalóteremben láttam először –, mert tőle akármilyen vallomás beszerezhető volt... Horváthnéban nem is kellett csalódnuk. [...]

szta vizet akart önteni a pohárba, s el volt szánva arra, hogy vállalja annak minden hátrányos következményét. Ezen a ponton még menthette volna magát, de nem akart belemenni – hogy szavát idézzem – „nyavalyás kompromisszumokba”. Kérte tehát szavai megerősítéséül Kádár János tanúvallomását.

A válasz: 1957. május 14-én ügyét leválasztották a perről – melynek elsőrendű vádlottja ezután **Eörsi** lett, és a résztvevők meg is úszták börtönbüntetéssel. Maga **Eörsi** első fokon öt, másodfokon nyolc évet kapott. Ügye elkülönítésének hivatalos indoka: a lakosság köréből számos bejelentés érkezett, amelyek alapján joggal feltételezhető, hogy a vádlott súlyosabb bűncselekményeket is elkövetett. Ezalatt természetesen nem a prostituált ostobácska tanúvallomása értendő, hiszen a vád, hogy bárkit saját kezűleg ölt volna meg, a továbbiakban fel sem merült[...]

„Valóban angyal”

Amikor apád ügyét különválasztották, Péter, halálos ítéletét írták meg.

Ezt ő maga is tudta. Hát hogynem tudta volna, hiszen minden szavával szándékosan provokálta a bíróságot. Már vallomásával is, amelyben minden nevet kiírt, a forradalom olyan vezetőit is, akik ezt most szívesen nélkülözték volna. És provokált már azzal is, hogy nem volt hajlandó megbánást mutatni. Elébe ment a sorsának, mondta mindenki környezetében, Eörsi is, Obersovszky is, és lesznek még további tanúink.

Mindez független attól, hogy a másodfokú ítéletek általában is súlyosabbak lettek. 1957-ről 58-ra a politikai helyzet megváltozott. Hruscsov belső ellenzéke megerősödött, a Szovjetunió és Jugoszlávia között ismét romlott a viszony, Kádár pedig egyszerűen félt, aggasztotta ingatag helyzete, és a belpolitika szigorításától várta, hogy megszilárdulhat uralma a balról jövő támadásokkal szemben. Káldor Vera egyéves börtönbüntetését ötvennyolc nyarán háromra emelték fel. Gáli Jóskának is egy esztendő adott Tóth Matild ötvenhét júniusában – másodfokon a Radó-tanács halálra ítélte. Obersovszky három esztendejéből – kötél lett. De még Eörsi „szolid” három éve is nyolcra súlyosodott később.

És közismert, hogy 58 tavaszán volt az írőper, Déryvel, Háy Gyulával, Zelk Zoltánnal, Tardos Ti-

borral. És mennyi más író- meg nem íróper volt még! S végül ugyanennek az esztendőnek tavaszán ítélték el Nagy Imrét és társait – a mellékperekről most nem is szólva.

A külvilág soká nem érzékelte igazán a veszélyt. Magam sem. Az Angyal-Eörsi-Káldor-féle első tárgyalás 1957 tavaszán még nyilvános volt, és szinte társadalmi eseménynek számított. A fiatal értelmiség egész csapata vonult fel, mintegy demonstratívén. A Lukács-iskolához számító Eörsi miatt ott volt Heller Ágnes és Hermann István. Bíró Yvette-tel lehetett találkozni, a későbbi filmesztétával, és László Györggyel, a későbbi rádiószerkesztővel. Ki jut még eszembe? Örkény István, Konrád György, Galgóczi Erzs. A Fejes házaspár. Balázs Éva, a maga lehetetlent nem ismerő módján, Molnár ügyésszel küldött be szendvicseket Pistának. Ez talán apró epizód, de mutatja, hogy a hangnem és a kommunikáció még hasonlított, ha távolról is, a jogi formákra. Agnes többször is

– Abody rendkívül nemeslelkűen viselkedett. Nemcsak elnézte, hogy ilyen új, fura kapcsolatba kerültem Pistával, még segített is. Amikor Angyal papa ügyvédet fogadott fia számára, Béla instruálta. Pista telefonjait, leveleit elfogadta. Módjával, de közvetített az Írószövetséghez. Szimpátiáját a forradalomban másként is kimutatta. Akkor nemrég lett a Magvető Kiadó irodalmi vezetője. Most a forradalmi bizottságának elnöke is. Kettős minőségében minden kifizetést teljesített, függetlenül az író pillanatnyi státusától. Rendszerben elszámolta például Eörsi újabb verseskötetét, mikor ő már börtönben volt. Mindezzel persze kiérdemelte az „illetékes szervek” kitüntető figyelmét. Azzal vádolták, hogy „fehérsegélyeket” oszt. Mikor egy jeles miniszterhelyettesünk felszólította, gyakoroljon önkritikát, mert úgy megmaradhat állásában, azt válaszolta: ő szívesen elmondja, amiben tévedett, ha elmondhatja azt is, amiben igaza volt. Közben megjelent első kritikagyűjteménye is, amelyben ott szerepeltek az ötvenes években írott vitriolos pamfletok – no, ez már sok volt. Repült állásából, és jó darabig nem tudott elhelyezkedni szellemi munkakörben. Pedig, Pista

[...]

A halálraítéltek börtönében verset olvasni szabad, írni nem. Kivált ilyen szókimondót, izgatásra alkalmasat. Márpedig verset sokan írtak. Annak könnyű, aki szabadulni fog: leírja egy papírfecnyire, megtanulja, fejben tartja, s már biztosított a megmaradása. Így csinálták sokan, Eörsi is például, Obersovszky is. De

[...]

Kedves Péter, [...]

A kegyetlen dolgok is elfelejtődnek, Péter. Viaskodtunk a történelemmel. S végül éppen ez: a történelem hívta elő emlékéit.

*De ennek előzménye van. Olvashattad **Eörsi Pista** könyvében, hogy a börtöntárs-jóbarát számára – minősített kapcsolat – szintén írt búcsúlevelet. Egy harmadik társuk perében tanúskodott **Eörsi** rabtársa, Gép Győző; vele küldte el a sebtében odafirkantott sorokat az ott ugyancsak tanúként szereplő Angyal. Nem szívesen ismétlem meg, de a továbbiak kedvéért nekem is le kell írnom a levelet:*

Pistám, még élek, bár az átlényegülés negyedik hónapjával együtt járó szellemi restség már feszélyez. Kénytelen-kelletlen túl sokat kell foglalkozni magammal, és ez undorító a gyakorlati ember számára. Szeretnék tenni, használni – ez nagyon hiányzik. Győző kérdi, mit üzenek. Lehetne semmit sem üzenni, és ez volna a legjobb. De még gyalgó vagyok, túlságosan köt a

szerepet a világhoz, és hozzád is erősen. Pistám, üzenet. Úgy várják most ezeket az utolsó üzeneteket, mint régen a halált jelentő kötédarabkát a hóhértól. Azt szeretnék, ha nyilatkoznánk a világnak, pedig csak az bánt, ha bántani lehet még minket valamivel, hogy esetleg mártírt vagy hőst kreál belőlünk a „hálás utókor”, önmaga kínzására. Ha lesz ilyen, tiltakozz, tiltakozz! Mi nem akarjuk ezt, ne turkáljanak önmaguk szennyében, múltjukban, akik netán mi leszünk. Nagy rusztikus kő legyen a névtelen csöcselék emléke, amelyből lettünk, amellyel egyek voltunk, és akikkel együtt tértünk meg. De ez is ostobaság, mint minden rágódás a múlton. Feledjétek el, feledjétek el, az hasznos. Az emlékezés köti a cselekvő kort, vagy ostoba, szertelen tettekre sarkallja. Ti éljétek, nevésetek teli szájjal, mert mi is így akartunk élni. Ne hagyjátok, hogy úrrá legyen rajtatok az emlékezés.

Minden nap hosszú a halálig, és minden nap rövid, amit élünk. Nagyon nehéz – de nem változtam, és így elviselhető. Emberebb lettem talán annyira, hogy már elmehetek. Ha fáj, azért fáj, mert fájdalmat okozok azoknak, kiket szerettek. Ölellek, Pistám, ég veled.

Hát így ment a halálba Apád, Péter. A levél megmaradt. Te most távol élsz, és ezért nem tudhatod, milyen visszhangot váltott ki, amikor címzettje először közreadta. Apád, úgy látszik, minden érintett közös gondolatát fejezte ki, amikor az emlékjelet megfogalmazta. Szállóigévé lett azóta: nagy rusztikus kő legyen.

Tudsz az elmúlt évek történelmi hegyomlásáról – Magyarországot is érintette. Azt is tudod, 1956 halottai végtisztességet kaptak Nagy Imre kivégzésének évfordulóján, 1989. június 16-án. Jelképes temetést rendeztek valamennyiüknek, amely csendes tömegdemonstrációba torkollott – amint Rajk László temetése azon az egykori október hatodikán. Anyád kikerestette a jeltelen rabsírok közül Pistáét, gondos kezek felhantolták, szép kopjafát állítottak rá, s az emlékbeszédekben igen sokszor előfordult az Angyal név mint felkelőparancsnoké; úgy is mondhatnám, ő lett a névtelen harcosok megszemélyesített képviselője. Anyád kívánságára felekezetének papja mondott imát sírja felett; koszorút is vittünk, ne legyen csupaszon. De mire odaértünk, a kopjafa alja már tele volt virággal. És emberek tucatjai jelentek meg ott, hogy tisztelegjenek előtte. Ennek a könyvnek túlélő szereplői is sorban: Mécs Imre, **Eörsi**, Obersovszky meg a többiek. Akkor ismertem meg személyesen a kamaszfiúból komoly férfivá lett Rajna „Szöszit”, most sofőr, és gondolom, lelkesen politizál. S azóta sem tudtunk kimenni az Újköztemető 301-es parcellájába úgy, hogy ne volna a sír tele virággal. [...]